

**KIBERXAVFSIZLIKNI TA'MINLASHGA TA'SIR ETUVCHI
IJTIMOIY-FALSAFIY OMILLAR TAHLILI****Xamidov Shukurullo Muqimjon o'g'li****Farg'ona davlat universiteti tadqiqotchisi****ORCID:0009-0005-4429-3188****shukurulloxamidov2695@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.21834214>**

Annotatsiya: Mazkur maqolada kiberxavfsizlikni ta'minlashga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy-falsafiy omillar – axborot madaniyati, raqamli savodxonlik va ijtimoiy mas'uliyat muammolari tahlil qilingan. Axborotlashgan jamiyat sharoitida kiberxavfsizlikning texnologik jihatlar bilan bir qatorda uning ma'naviy, madaniy va ijtimoiy asoslari ham muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan. Shuningdek, raqamli transformatsiya jarayonlarida fuqarolarning axborot bilan ishlash madaniyati, raqamli kompetensiyalari va mas'uliyatli xulq-atvorining kiberxavfsizlikni ta'minlashdagi o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: kiberxavfsizlik, axborot madaniyati, raqamli savodxonlik, ijtimoiy mas'uliyat, axborotlashgan jamiyat, raqamli transformatsiya, axborot xavfsizligi, raqamli fuqarolik.

Аннотация: В статье анализируются основные социально-философские факторы обеспечения кибербезопасности – информационная культура, цифровая грамотность и проблемы социальной ответственности. Обосновывается, что наряду с технологическими аспектами кибербезопасности особое значение приобретают её духовные, культурные и социальные основы. Раскрывается роль культуры работы с информацией, цифровых компетенций и ответственного поведения граждан в обеспечении кибербезопасности в условиях цифровой трансформации.

Ключевые слова: кибербезопасность, информационная культура, цифровая грамотность, социальная ответственность, информационное общество, цифровая трансформация, информационная безопасность, цифровое гражданство.

Abstract: This article analyzes the main socio-philosophical factors influencing cybersecurity, including information culture, digital literacy, and social responsibility. It substantiates that along with technological aspects of cybersecurity, its spiritual, cultural, and social foundations are of great importance. The article reveals the role of information culture, digital competencies, and responsible citizen behavior in ensuring cybersecurity in the context of digital transformation.

Keywords: cybersecurity, information culture, digital literacy, social responsibility, information society, digital transformation, information security, digital citizenship.

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Raqamli texnologiyalar kundalik hayotning barcha sohalariga kirib borishi natijasida jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ma'naviy hayotida tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Axborotlashgan jamiyat sharoitida axborot va bilimlar taraqqiyotning asosiy resursiga aylanib, ijtimoiy rivojlanishning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, raqamli makonning kengayishi turli kiber tahdidlar, axborot manipulyatsiyasi, shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy tarqalishi va kiberjinoyatchilik kabi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

Bugungi kunda kiberxavfsizlik masalasi nafaqat texnik yoki texnologik muammo sifatida, balki ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, kiber tahdidlarning katta qismi inson omili bilan bog'liq. Foydalanuvchilarning yetarli bilimga ega emasligi, axborot madaniyatining pastligi, raqamli savodxonlikning yetarli darajada shakllanmaganligi hamda ijtimoiy mas'uliyatning sustligi kiberxavfsizlikka jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kiberxavfsizlikni ta'minlashda texnologik vositalar bilan bir qatorda ijtimoiy-falsafiy omillarni ham chuqur o'rganish zarur.

Mazkur masala axborotlashgan jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ham alohida ahamiyatga ega. Chunki raqamli transformatsiya jarayonlarining muvaffaqiyati fuqarolarning axborot bilan ishlash madaniyati, raqamli kompetensiyalari va mas'uliyatli xulq-atvoriga bevosita bog'liqdir. Shu jihatdan axborot madaniyati, raqamli savodxonlik va ijtimoiy mas'uliyat kiberxavfsizlikni ta'minlashning muhim ijtimoiy-falsafiy determinantlari sifatida namoyon bo'ladi.

Axborot madaniyati zamonaviy axborotlashgan jamiyatning muhim atributlaridan biri hisoblanadi. U insonning axborotni izlash, tanlash, tahlil qilish, baholash va undan oqilona foydalanish qobiliyatlarini ifodalaydi. Axborot madaniyati nafaqat bilim va ko'nikmalar majmui, balki axborotga nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabatni ham o'z ichiga oladi.

Axborotlashgan jamiyatda inson turli axborot oqimlari bilan doimiy ravishda muloqotda bo'ladi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron ommaviy axborot vositalari va sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi natijasida axborot hajmi mislsiz darajada ortib bormoqda. Bunday sharoitda axborot madaniyatining shakllanganligi shaxsning axborot makonida to'g'ri yo'nalish olishi va turli manipulyativ ta'sirlardan himoyalanişida muhim omil bo'lib xizmat qiladi [1].

Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan axborot madaniyati shaxsning axborot bilan ishlashga oid qadriyatlari, me'yorlari va xulq-atvor tamoyillarini o'zida mujassamlashtiradi. Axborot madaniyatining yuqori darajada rivojlanganligi kiber makonda mas'uliyatli va xavfsiz faoliyat yuritish imkonini beradi. Aksincha, axborot madaniyatining pastligi turli kiber tahdidlarga nisbatan zaiflikni kuchaytiradi.

Bugungi kunda kiberjinoyatchilikning ko'plab shakllari insonlarning axborot madaniyatidagi kamchiliklardan foydalanishga asoslanadi. Fishing hujumlari, soxta veb-saytlar, dezinformatsiya kampaniyalari va ijtimoiy muhandislik usullari foydalanuvchilarning axborot bilan ishlash ko'nikmalarining yetarli emasligidan foydalanadi. Shu sababli axborot madaniyatini rivojlantirish kiberxavfsizlikni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi [2].

Raqamli savodxonlik zamonaviy jamiyatda insonning raqamli texnologiyalardan samarali va xavfsiz foydalanish qobiliyatini anglatadi. U kompyuter texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalari bilan bir qatorda axborotni tanqidiy tahlil qilish, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish va kiber tahdidlarni aniqlash kompetensiyalarini ham qamrab oladi.

Axborotlashgan jamiyatda raqamli savodxonlik shaxsning ijtimoiylashuvi va kasbiy faoliyatining muhim omiliga aylangan. Chunki bugungi kunda deyarli barcha sohalarida raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Ta'lim, sog'liqni saqlash, bank-moliya, davlat xizmatlari va elektron tijorat tizimlarining rivojlanishi fuqarolardan yuqori darajadagi raqamli kompetensiyalarni talab etmoqda [3].

Raqamli savodxonlik va kiberxavfsizlik o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. Raqamli savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan foydalanuvchilar internet resurslaridan xavfsiz foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish va kiber tahdidlarni aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa kiber hodisalarning oldini olishga xizmat qiladi.

Aksincha, raqamli savodxonlikning pastligi kiberjinoyatchilar uchun qulay sharoit yaratadi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, aksariyat kiber hodisalar foydalanuvchilarning ehtiyotsizligi yoki bilim yetishmasligi natijasida yuzaga keladi. Noma'lum havolalarga kirish, zaif parollardan foydalanish, zararli dasturlarni yuklab olish va shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilish kabi holatlar kiberxavfsizlikka jiddiy zarar yetkazadi [4]. Shu sababli zamonaviy ta'lim tizimida raqamli savodxonlikni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish madaniyatini shakllantirish, kiberxavfsizlik bo'yicha bilimlarni oshirish va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish jamiyatning kiberbarqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kiberxavfsizlikni ta'minlashda ijtimoiy mas'uliyat alohida ahamiyatga ega. Ijtimoiy mas'uliyat insonning o'z harakatlari oqibatlarini anglash va jamiyat manfaatlarini hisobga olgan holda faoliyat yuritishini anglatadi. Raqamli makonda ham har bir foydalanuvchi ma'lum darajada axborot xavfsizligi uchun javobgardir.

Ijtimoiy-falsafiy jihatdan kiber makon inson faoliyatining yangi ijtimoiy muhiti hisoblanadi. Ushbu muhitda axloqiy me'yorlar, huquqiy qoidalar va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillari muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki internet va ijtimoiy tarmoqlardagi har qanday faoliyat boshqa insonlar manfaatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin [5].

Bugungi kunda soxta axborotlarni tarqatish, kiberbulling, nafrat uyg'otuvchi materiallarni ommalashtirish va shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy tarqatish kabi holatlar ijtimoiy mas'uliyatning yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatadi. Bunday holatlar nafaqat alohida shaxslarga, balki butun jamiyatning ma'naviy va axborot xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli fuqarolik konsepsiyasi ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishning muhim nazariy asoslaridan biridir. Ushbu konsepsiyaga ko'ra, har bir foydalanuvchi internet va raqamli texnologiyalardan foydalanishda huquq va majburiyatlarning o'zaro bog'liqligini anglab yetishi lozim. Raqamli huquqlardan foydalanish bilan bir qatorda kiber makondagi xavfsizlik va axloqiy me'yorlarga rioya qilish ham zarur hisoblanadi [6].

Axborot madaniyati, raqamli savodxonlik va ijtimoiy mas'uliyat o'zaro bog'liq holda kiberxavfsizlikning ijtimoiy-falsafiy asoslarini tashkil etadi. Ushbu omillarning har biri alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularning uyg'unligi kiberxavfsizlikni ta'minlashning eng muhim sharti hisoblanadi. Kiberxavfsizlikni faqat texnologik vositalar yordamida ta'minlash mumkin emas. Eng zamonaviy himoya tizimlari mavjud bo'lgan taqdirda ham inson omili bilan bog'liq xatolar kiber hodisalarga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli kiberxavfsizlik siyosatida texnologik yondashuvlar bilan bir qatorda ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy mexanizmlarga ham alohida e'tibor qaratilishi zarur [7].

Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari ham axborot madaniyati, raqamli savodxonlik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishni taqozo etmoqda. Elektron hukumat, raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt texnologiyalarining keng joriy etilishi fuqarolarning kiberxavfsizlik bo'yicha bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda takomillashtirib borishni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, axborot madaniyati, raqamli savodxonlik va ijtimoiy mas’uliyat kiberxavfsizlikni ta’minlashning muhim ijtimoiy-falsafiy omillari hisoblanadi. Ushbu omillar shaxsning kiber makondagi faoliyatini tartibga solish, axborot xavfsizligini ta’minlash va kiber tahdidlarga qarshi ijtimoiy immunitetni shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Axborotlashgan jamiyat sharoitida kiberxavfsizlikning samaradorligi nafaqat texnologik vositalar, balki inson kapitali, axborot madaniyati va mas’uliyatli raqamli xulq-atvor bilan ham belgilanadi. Shu bois ta’lim tizimida raqamli savodxonlikni rivojlantirish, jamiyatda axborot madaniyatini yuksaltirish va mas’uliyatli raqamli fuqarolikni shakllantirish kiberxavfsizlik siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lishi lozim.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. – New York: Basic Books, 1973.
2. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010.
3. Toffler A. The Third Wave. – New York: Bantam Books, 1980.
4. Kaspersky E. Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know. – Oxford University Press, 2018.
5. Назаров Қ. Ғ., Шермухамедова Н. А. Фалсафа асослари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018.
6. Туленов Ж.Т., Ғофуров З. Фалсафа. – Тошкент: Ўқитувчи, 2016.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 2022.